

Aleksandar Vasić^{1*}

UDC 159.9.019.4
159.9:929 Watson J. B.
Pregledni rad
Primljen: 16. 05. 2020.
Prihvaćen: 11. 11. 2020.

DŽON B. VOTSON (1878–1958) I SLUČAJ MALOG ALBERTA

SAŽETAK: Godine 2020. navršava se čitav vek od objavljivanja izveštaja o studiji slučaja afektivnog uslovljavanja koja je poznata i kao slučaj malog Alberta (Watson & Rejner, 1920). Ova studija je od velikog značaja za dalji razvoj bihejviorizma i čitave moderne psihologije i zbog toga je postala neizostavni deo sadržaja mnogih udžbenika iz predmeta kao što su uvod u psihologiju, razvojna psihologija, psihologija učenja i istorija psihologije. Ova studija je na više načina povezana i sa nekoliko prekretnih događaja koji su značajno uticali na lični i profesionalni razvoj Džona Brodusa Votsona (1878–1958) koji se smatra najznačajnijim zagovornikom autentičnog američkog psihološkog pravca koji se zove bihejviorizam. Podsećanje na ove značajne i prekretno momente, kako u Votsonovom ličnom životu tako i u ranom razvoju moderne psihologije, izvedeno je sledeći neke osnovne teme u istoriji i historiografiji psihologije. Opisani su procesi koji su činili tadašnji sociokulturni kontekst američkog društva, glavni trendovi u razvoju moderne psihologije s kraja 19. i početka 20. veka, sačinjena je biografska skica Dž. B. Votsona i prikazane osnovne postavke izvornog bihejviorizma onako kako su formulisane i razrađene u Votsonovim ključnim tekstovima. Potom je detaljnije opisana studija slučaja sa afektivnim uslovljavanjem i potraga za identitetom i sudbinom malog Alberta kao jedinog subjekta u tom eksperimentu sa uzorkom veličine $N = 1$. Na kraju, sagledane su sudbi-

^{1*} Prof. dr Aleksandar Vasić, vanredni profesor, Katedra za psihologiju, Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić. Novi Sad, Univerzitet UNION, Beograd. Adresa elektronske pošte: aleksandarvasic1966@yahoo.com.

ne Dž. B. Votsona i članova njegove porodice, a učinjen je i pokušaj da se popiše šta je od izvornog bihejviorizma ostalo u amanet modernoj naučnoj psihologiji.

KLJUČNE REČI: Bihejviorizam, afektivno uslovljavanje, Džon Brodus Votson, mali Albert.

„Votson se dobro snalazio u odnosima s javnošću, kao i u reklamnoj industriji kasnije u karijeri. Umeo je da napravi dim, ali vatre tu nije bilo.“

(Leahay, 1992b, str. 313)

1. Uvod

U istoriji i istoriografiji moderne psihologije, koja se proteže od sredine 19. veka do danas, istaknuta su brojna pitanja koja se mogu svesti na nekoliko osnovnih i međusobno povezanih tema (Hilgard, Leary & McGuire, 1991). Među prvima je svakako tema koja se odnosi na *kontinuirani, kumulativni razvoj* naučno-psihološkog saznanja nasuprot *diskontinuitetu ili revolucionarnom preokretu*. Dok je prvi pol ovog kontinuuma odavno prevaziđen, jer danas malo ko zagovara prostu empirističku tezu o akumulaciji pozitivnog naučnog saznanja, sa drugim, desnim polom ovog kontinuuma stvari stoje donekle drugačije, bar kada je reč o psihologiji. Ova tema je najspornija u izučavanju istorije i istoriografije psihologije jer, po svemu sudeći, neutemeljeno počiva na jednom filozofskom shvatanju razvoja naučnog saznanja (Kuhn, 1996; Leahay, 1992b).

Druga važna tema odnosi se na *prezentizam*, tiraniju trenutno datog ili sada preovlađujućeg, nasuprot *istoricizmu* koji odražava nastojanja da se događaji iz prošlosti upravo tako opišu i razumeju – dakle, na osnovu tadašnjeg, a ne na osnovu sadašnjeg vremena i prostora i sadržaja koji ih ispunjavaju. Treća tema u istoriji i istoriografiji psihologije odnosi se na to da li se istorijski događaji opisuju i razumevaju samo unutar ove discipline (*internalizam*) ili se pri tome u obzir uzimaju i

neki uticaji koji potiču izvan ove nauke (*eksternalizam*), poput uticaja iz drugih nauka, manje ili više srodnih, kao i društvenih, kulturnih, ekonomskih i političkih osnova i dimenzija.

Četvrta tema je verovatno najpopularnija u laičkim krugovima i razapinje se između *teorije velikih ljudi* i *teorije duha vremena* (*Zeitgeist*). Na prvom ili levom polu nalaze se, bar prema onima koji se posvećeno bave istorijom psihologije, sada uveliko prevaziđena shvatanja kako je sam nastanak i potonji razvoj ove nauke određen izuzetnim ličnim osobinama, nastojanjima i doprinosima eminentnih priložnika. Na njenom drugom ili desnom polu nalaze se shvatanja koja ukazuju na značajan uticaj tada dominantnih, opštih i specifičnih društveno-istorijskih tokova koji su važni za objektivan, valjan i što precizniji opis i razumevanje doprinosa onih koji se svrstavaju u galeriju slavni portreta. Međutim, i kada je reč o ovakvim shvatanjima, ima onih (na primer, pomenuti Higlard et al., 1991 i Leahay, 1992a,b), koji smatraju da i u tome treba biti oprezan jer je teško u modernom, a posebno u postmodernom vremenu, govoriti o jedinstvenim, koherentnim i objedinjujućim kulturama.

Peta tema u istoriji i historiografiji psihologije razapinje se od veoma rasprostranjenog *ceremonijalnog opravdanja* do daleko manje zastupljenog *kritičko-istorijskog izučavanja* koje se postepeno razvija u drugoj polovini prošlog veka (Harris, 1980). Levi pol ove teme praktično obuhvata sve ranije istaknute leve ekstreme i sažima shvatanja koja počivaju na težnji da se akteri, njihova dela i druga dešavanja (re) konstruišu u cilju legitimisanja savremene psihologije. Drugi, još uvek nedovoljno istaknuti pol odnosi se na nastojanja u izučavanju istorije psihologije koja su manje opterećena opravdavanjima ove nauke i više odražavaju kritički pristup u kojem se teži ka (raz)otkrivanju mitova i iluzija kao prepreka na putu ka objektivnom, valjanom i preciznijem opisu i razumevanju njene istorije.

Konačno, iz parohijalne – neki bi možda rekli i palanačke – perspektive, svemu prethodnom može se dodati i to da je psihologiju 20. veka obeležila i rastuća *američka (anglosaksonska) dominacija* na račun bogatstva *naučno-psiholoških zajednica* unutar mnogobrojnih društvenih zajednica u ovom svetu. Verovatno bi se i u okvirima ove teme mogla suprotstaviti krajnja i naizgled isključiva shvatanja. Tako bi na jednoj strani bila ona ekstremna shvatanja po kojima ta dominacija predstavlja

uslov za dalji razvoj i napredak, a na suprotnoj ona shvatanja po kojima to vodi zaprečavanju razvoja i napretka psiholoških zajednica izvan anglosaksonskog jezičkog područja.

Biheviorizam je verovatno najviše doprineo ovoj dominaciji američke psihologije. To je, izvesno, paradoks zato što biheviorizam zagovara nepostojanje psihičkih procesa i karakteristika koje čine psihički život – dakle, nepostojanje samog predmeta psihologije kao nauke. Ali, s druge strane, zahvaljujući ovoj istaknutosti, biheviorizam predstavlja i najbolji primer za preispitivanje izloženih tema istorije i historiografije psihologije. Takođe, na osnovu tih opštih tema, biheviorizam možda može i da se bolje razume u okviru te istorije i historiografije. U te svrhe sačinjen je prikaz studije Votsona i Rejnerove (1920) koja predstavlja začetak priče o malom Albertu i porodici kao biheviorističkoj laboratoriji. Ova studija, koja je poznata u literaturi i kao *slučaj malog Alberta*, odabrana je iz još nekih razloga. Prvi je historiografski razlog, jer se ove, 2020. godine navršava sto godina od objavljivanja izveštaja o ovoj studiji, koji je postao jedan od najčešće citiranih u različitim, uglavnom udžbeničkim, prikazima biheviorizma (Todd, 1994). Drugi, možda važniji razlog jeste da ova studija okuplja oko sebe neke prekretno momente u ličnom i profesionalnom razvoju Džona Brodusa Votsona (1878–1958) koji se, inače, po uvreženom shvatanju, smatra osnivačem tog tobožnjeg revolucionarnog preokreta i pokreta u razvoju moderne psihologije. Te prelomne tačke u Votsonovom ličnom i profesionalnom razvoju, svaka za sebe i zajedno, predstavljaju pogodan materijal za proveru zasnovanosti razlikovanja glavnih tema u istoriji i historiografiji psihologije.

Ciljevi ovog eseja su, dakle, da se, na osnovu biheviorizma kao prigodne potke, razmotre i egzemplarno opišu opšte teme istorije i historiografije psihologije i da se, istovremeno, na osnovu tih tema možda bolje lociraju i razumeju ličnost Votsonova i sam biheviorizam. Stoga će se prvo ukratko razmotriti istorijsko-kulturni konteksti nastanka savremene psihologije, a posebno američke. Potom će se izložiti biografska skica Dž. B. Votsona zajedno sa osnovnim postavkama biheviorizma, onako kako je to formulisano u takozvanom biheviorističkom manifestu (Watson, 1913) i kasnijim ključnim tekstovima (Watson, 1919, 1924a,b, 1930). U daljem izlaganju i analizama, biografska skica i prikaz ovog teorijskog pravca ili škole biće prošireni kroz opis studije

slučaja maloga Alberta, a na kraju i sudbine Votsona i njegove porodice, te samog bihejviorizma i onoga što je od njega preostalo u savremenoj psihologiji.

2. Nastanak moderne psihologije i psihologija u SAD

Preduzetnički duh pionira koji su naseljavali severnoamerički kontinent, zajedno sa drugim događajima i procesima novonastajućeg društva i države, u kratkom periodu od svega nekoliko decenija na kraju 19. i početkom 20. veka, učinio je od SAD jednu od vodećih svetskih sila u svakom smislu te reči. Uporedo sa osvajanjem severnoameričkog kontinenta, ubrzavali su se i industrijalizacija i drugi veoma dinamični procesi, kao plodovi modernizacije koja je sa doseljenicima pristizala sa Starog kontinenta. Prva očigledna posledica ovih društvenih kretanja bila je urbanizacija, odnosno nastanak velikih naseobina sa izgradnjom sve složenije saobraćajne i druge infrastrukture koja je omogućavala kretanje ljudi, robe i kapitala i lagodniji, zdraviji i bezbedniji život. Nastanak većih urbanih celina podrazumevao je i nestajanje plemensko-klanovsko-srodničkih odnosa i promaljanje pojedinca prepuštenog izazovima koji su proisticali iz novih uslova života i rada i svake druge saradnje sa drugima. Industrijalizacija je za sobom povlačila i potrebu da se individui odgovarajućim obrazovanjem pomogne u suočavanju sa novim i sve brojnijim izazovima. Drugim rečima, slično kao i u Evropi, mada daleko brže, omasovljenje proizvodnje dovelo je i do omasovljenja obrazovanja kao jednog od načina da se odgovori novonastalim potrebama individue u narastajućem i sve složenijem kapitalističkom društvu SAD.

Međutim, očigledne razlike u rezultatima poslovanja, obrazovanja i vojevanja navodile su i na pitanje o tome šta stoji u njihovoj osnovi (Vasić, 2019). Bilo je očigledno da nisu svi industrijalci i trgovci bili podjednako uspešni u ostvarivanju svojih poslovnih planova i ciljeva, niti svi radnici podjednako produktivni na svojim radnim mestima. Isto tako, nisu ni svi učenici ni studenti bili očekivano uspešni u savlađivanju nastavnih sadržaja, znanja i veština kako je to propisivano kao preduslov okončanja formalnog obrazovanja na različitim nivoima. Takođe, nisu ni sve vojskovođe bile pobednici, kao što ni svi vojnici nisu

bili podjednako uspešni u obuci i vojevanju. Te razlike među individua prvo su, dosta nejasno, stavljane u okvire problema takozvanog *ljudskog faktora*, da bi, nedugo zatim, bile artikulisane u relativno jasnija pitanja o tome koji i kakvi latentni procesi, mehanizmi i karakteristike individua stoje iza te manifestne raznolikosti (Vasić, 2019). Kao pozvani da odgovore na ta pitanja, reagovali su prvo filozofi i lekari, koji su se između ostalog bavili i pitanjima o duši, a zatim i naučnici i praktičari koji su se smatrali posebno stručnim za ta pitanja i tako sebe nazivali – *psiholozima* (Benjamin, 2007, 2009).

Stoga i ne treba da čudi što je, uporedo sa modernizacijom, a posebno sa industrijalizacijom i propratnom, sve složenijom i zahtevnijom formalizovanom edukacijom, došlo i do svojevrsnog uvoza psihologije u SAD i to ponajviše sa Starog kontinenta (Goodwin, 2015; Hergenhahn & Henley, 2014). Taj uvoz nije bio pasivan jer su i u okvirima američkog društva tokom druge polovine 19. veka nastale i autentične osnove za razvoj psihologije kao nauke. Međudelovanje uvezene i autentične psihologije u Novom svetu opredelilo je dalji razvoj ne samo američke nego i svetske psihologije 20. veka. Gledano iz te globalne perspektive, tokom druge polovine 19. i početkom 20. veka iskristalisali su se prvi obuhvatni teorijski sistemi, škole ili pravci u okviru novonastajuće psihološke nauke. Ove prve teorije šireg obima, svaka za sebe i zajedno, doprinele su na svoj način metodološkom razvoju i preciznijem određenju predmeta psihologije kao nauke.

Poput mantre, u mnogim udžbenicima kao prekretni momenat u nastanku moderne naučne psihologije navodi se godina osnivanja laboratorije za eksperimentalna psihološka istraživanja Vilhelma Vunta (1832–1920) na Univerzitetu u Lajpcigu (Benjamin, 2007, 2009; Goodwin, 2015; Hergenhahn & Henley, 2014; Vasić, 2011, 2014). Iako postoje indicije da su se psihološki eksperimenti, ili bar eksperimenti koji su od značaja za neka psihološka pitanja, obavljali i ranije (Benjamin, 2007, 2009; Goodwin, 2015), ostaje istoriografska činjenica kako su u Vuntovoj laboratoriji zvanje doktora psiholoških nauka stekli mnogi eminentni psiholozi (Vasić, 2014, 2019). To je, možda, bolji razlog da se ta 1879. godina ističe kao odlučujući formalni momenat u osamostalivanju psihologije u odnosu na filozofiju i fiziologiju. Takođe, iako je Vunt odgovoran za uvođenje eksperimentalne introspekcije kao ključ-

nog postupka u istraživanju psihičkih procesa – pre svega elementarne čulne osetljivosti (senzacije), pažnje i percepcije – njegova psihologija ima malo veze sa onim što se naziva *strukturalizam* ili *strukturalistička psihologija svesti*. Vuntova interesovanja za psihološka pitanja bila su daleko šira i zbog toga ima onih koji smatraju da njegova shvatanja treba imenovati pre kao voluntarizam i na taj način razlikovati od pomenutog strukturalizma (Goodwin, 2015; Hergenhahn & Henley, 2014).

Jedan među mnogim svetski priznatim psiholozima koji su stekli zvanje doktora psiholoških nauka u Vuntovoj laboratoriji, a koji je od značaja za uvod u ovaj esej, jeste Edvard B. Tičener (1867–1927). Tičener, poreklom Englez, smatrao je sebe istaknutim učenikom i sledbenikom W. Vunta, što je sigurno bar nekim delom doprinelo i da se sam Vunt, po svemu sudeći neopravdano, smatra zagovornikom strukturalističke psihologije svesti. Stekavši zvanje doktora psiholoških nauka, Tičener je bio pozvan na Univerzitet Kornel u SAD gde je osnovao jednu od prvih psiholoških laboratorija i postao jedan od najuticajnijih profesora psihologije u toj zemlji. Upravo je Tičener zagovarao strogu analizu svesnog iskustva na njegove osnovne elemente putem eksperimentalne introspekcije i baš ovakva strukturalistička varijanta psihologije bila je jedan od osnovnih razloga za bihejviorističku kritiku tadašnjeg stanja u ovoj nauci. Tičener je značajno uticao ne samo na razvoj profesionalne karijere nego i na ukupan život Džona B. Votsona i to u prelomnom trenutku – kada su ovome mnogi u akademiji okrenuli leđa i sa prezirom ga osuđivali.

Drugi uticajan psiholog u to vreme, koji je takođe stekao visoko akademsko zvanje u psihologiji pod mentorstvom Vunta, bio je Džejms M. Katel (1860–1944). Katel je na nagovor svog mentora, G. Stenlija Hola (1844–1924), otišao na studije u Nemačku i doktorirao u Vuntovoj laboratoriji. Pri povratku u SAD, Katel se neko vreme zadržao u antropometrijskoj laboratoriji Fransisa Goltona (1822–1911) u Londonu, što je u znatnoj meri odredilo njegov pomalo eklektički pristup i shvatanje psihologije. Uprkos tome, Katel se smatra jednim od najvažnijih predstavnika autentične američke psihološke škole ili pravca koji se zove *funkcionalizam*. Za razliku od strukturalizma, koji je bio usmeren na određivanje osnovnih psihičkih elemenata svesnog ljudskog iskustva i njihovih odnosa, predstavnici funkcionalizma su, poput fiziologa koji

izučavaju funkcije delova organizma, bili zainteresovani za to čemu psihički život služi, odnosno kakve funkcije ima u smislu prilagođavanja i opstanka tog organizma. Takođe, za razliku od strukturalizma, funkcionalizam je bio usmeren i na praktičnu primenu psiholoških saznanja u rešavanju problema u različitim sferama tada sve složenijeg ljudskog života i rada.

Katel je možda i jedan od onih ljudi u svetu nauke koji su utrli put nastanku bihejviorizma, ali na način koji je bitno drugačiji od Tičenerovog. Naime, on je izgleda patio od ozbiljnog kognitivnog deficita – nije bio u stanju da posmatra samog sebe, odnosno da vrši prostu introspekciju koja je bila uvodni korak u njenu ozbiljniju, kontrolisanu eksperimentalnu varijantu (Sokal, 2010). Upravo je Katel još 1904. godine zagovarao da psihologija ne treba da bude ograničena samo na izučavanje svesnog iskustva putem introspekcije, te da izučavanje ponašanja životinja i dece može dodatno i značajno da doprinese daljem napretku ove nauke (Goodwin, 2015). Katel je tada izneo i mišljenje kako bi sistematsko saznanje u psihologiji moglo biti primenljivo u smislu kontrole ljudske prirode, baš kao što je to primena saznanja iz fizike i hemije u odnosu na prirodu materije. Otuda i nije čudno to što je Votson jednu od svojih značajnijih monografija (Watson, 1919, 1924a) posvetio upravo Katelu.

Funkcionalizam proističe iz tri neposredna izvora: a) teorije evolucije i interesa za izučavanje ponašanja životinja, b) pragmatističke škole američke filozofije i c) kao pomenuta reakcija na strukturalističku psihologiju svesti (Goodwin, 2015; Hergenhahn & Henley, 2014). Teorija evolucije podstakla je na komparativna istraživanja ponašanja životinja i ljudi, mada je interes za ove probleme imao i sasvim životne, praktične izvore u svakodnevici tadašnjeg američkog društva, poput pripitomljavanja i korišćenja životinja u svrhe ishrane, rada i zabave. Pragmatizam je, kao tada dominantna izvorna filozofska škola u SAD, povezan sa funkcionalizmom na bar dva ključna načina. Prvo, na nivou shvatanja istine, pragmatizam je isticao da ideja ima smisla ukoliko vodi rešavanju problema. Ova teza je u okviru funkcionalizma prerasla iz kriterijuma istinolikosti u običan prakticism – ako je neko rešenje problema valjano, onda je to stoga što rešava problem, a ideja koja stoji iza tog rešenja i nije bitna (*aspirin?*). Drugo, sa pragmatizmom su neposredno povezani ljudi koji su uveliko opredelili i shvatanje psihologije

jednog od dva glavna junaka koji su imenovani u naslovu ovog eseja. Naime, reč je o Vilijamu Džejmsu (1842–1910), Džonu Duiju (1859–1952) i Džejmsu Ejndželu (1869–1949), ljudima koji su značajno uticali na američku akademsku klimu u kojoj je jedan od junaka ove priče, Džon B. Votson, razvijao svoju karijeru. Prva dvojica, Džejms i Dui, bili su pre svega filozofi pragmatisti koji su se bavili i psihologijom i učinili značajne priloge u ovoj nauci. Treći čovek, Ejndžel, bio je među prvim američkim akademskim psiholozima i, što je najvažnije, bio je mentor Votsonov. Konačno, strukturalizam je poseban naglasak stavljao na pitanje *Šta* (čini psihički život?), dok je funkcionalizam isticao preostala važna naučna pitanja u okviru psihologije – naime, *Kako* (taj život nastaje, razvija se i menja?) i *Zašto* (odnosno, čemu služi to što čini psihički život?; Radonjić, 1968). Ta preostala pitanja odredila su i nastanak bihejviorizma kao druge izvorne američke psihološke škole ili pravca. Ova pitanja su, zapravo, fundamentalna pitanja svake nauke, a bihejviorizam je nastao kao pokušaj da se ta pitanja i mogući odgovori formulišu na način koji je bitno drugačiji od onog koji je zagovaran u okvirima strukturalizma i funkcionalizma.

3. Od naučnika do poslovnog čoveka^{2**}

Biografija Džona B. Votsona je zapravo dramski zaplet iz dva čina. U prvom delu priče jedan dečak, sin alkoholičara i ženskarša, kojemu je majka – inače zadrta vernica – imenom predodredila sudbinu popa, postaje umesto propovednika perspektivan mlad naučnik i uticajan član akademske zajednice. Drugi deo priče, od klimaksa nadalje, opisuje različite životne putanje Džona B. Votsona od kojih su jedne sa

^{2**} Ova biografska skica sačinjena je prevashodno na osnovu opskurne i samoironične autobiografije tada već uveliko rezigniranog Votsona (1936), nekih studija života i ličnosti ovog čoveka i njegovih doprinosa nauci (Brewer, 2014; Buckley, 1989; Malone, 2017; Mills, 1998), kao i na osnovu podataka iz manje ili više dobrih istorija psihologije (Benjamin, 2006, 2007, 2009; Goodwin, 2015; Hergenhahn, 2000; Hergenhahn & Henley, 2014; King, Woody & Viney, 2013; Leahay, 1992a; Schultz & Schultz, 2008). Radi uštede u prostoru i čitljivosti teksta, nadalje će se navoditi samo reference iz kojih se neposredno koriste podaci koji se (izgleda?) ne pojavljuju u drugim korišćenim izvorima.

pozitivnim predznacima, druge sa negativnim, a treće naizmenično menjaju predznake. Ovaj deo priče odvija se tako da Votson neslavno završava akademsku karijeru sa optužbom za preljubu i skandaloznim razvodom, da bi zatim postao uspešan biznismen i na kraju okončao svoj život kao i njegov otac. U tom delu životne priče poseban prekretni momenat, koji od tada skoro svim životnim trajektorijumima Votsonovim stavlja negativne predznake, bio je gubitak druge, nadasve voljene žene.

Prema istraživanjima eminencija u psihologiji, Votson je sigurno jedan od najistaknutijih psihologa 20. veka. Po nekim slobodnim procenama, Votson je, odmah uz Sigmunda Frojda (1846–1939), druga najvažnija figura u istoriji psihologije tokom prve polovine prošlog veka (Bergmann, 1956). U jednoj od prvih empirijskih studija izuzetnih priložnika u psihologiji (Anin, Boring & Votson, 1968) primenjena je varijanta nominacije u kojoj je devet članova komisije pomoću tri kriterijuma rangiralo 1040 naučnika koji imaju bilo kakve veze sa psihologijom. Votson se našao u prvoj grupi najbolje rangiranih, među kojima su i njegovi mentori i nastavnici, kao i neke dalje preteče koje su doprinele njegovom razumevanju psihologije. U novijem i metodološki bolje zasnovanom istraživanju (Haggbloom, Warnick, Warnick et al., 2002), eminencija 99 od 100 istaknutih psihologa 20. veka određena je preko tri kvantitativne i tri kvalitativne varijable. Votson je među prvih 20 koji se najčešće citiraju u uvodnim udžbenicima iz psihologije, među prvih pet koji su najčešće nominovani u anketi, a ukupno, na osnovu kompozita izvedenog iz tri varijable, zauzeo je 17. mesto među 99 od 100 najeminentnijih psihologa 20. veka.

Džon B. Votson je rođen 9. januara 1878. godine u jednom seocetu nastalom iz putničkog odmorišta (*Travelers Rest*) kraj Grinvila, Južna Karolina, u sirotinjskoj porodici sa brojnim potomstvom. Njegova majka, Ema Rou, bila je potpuno posvećena baptističkoj veri i religioznom praktikovanju i u bogomolji i u sopstvenom domu. Dosledno tome, ona je Džona Brodusa Votsona krstila po tada uglednom baptističkom svešteniku Džonu Albertu Brodusu kako bi time podržala njegovu dalju sudbinu (Goodwin, 2015). Još kao dečak, Votson je morao da se zakune majci kako će i on postati propovednik baptizma. Majka Votsonova je nastojala da rigidno organizuje domaćinstvo po uzoru na religiozna učenja koja su, između ostalog, podrazumevala zabrane pi-

jančevanja, pušenja i plesa. Teško je, naravno, na osnovu raspoloživih podataka suditi o tome kakav je doprinos ovakve majke razvoju Votsonove ličnosti. Ali u ovome neki pronalaze razloge za istrajne i ponekad intenzivne poteškoće sa kojima se on suočavao (Hergenhahn & Henley, 2014). Dadilja, koja je brinula o njemu, koristila je zastrašivanja pozivajući se na Boga i đavola, a njegova majka ne samo da je odobravala takva zastrašivanja nego ih je i podsticala. Otuda, izgleda, i istrajni strah od mraka, nesanica i ponekad teža depresivna stanja koja su pratila Votsona tokom čitavog života.

Otac Votsonov, Pikens Batler Votson, bio je pijanac i ženskaroš i po mnogima neprijatna i hostilna ličnost koja je često upadala u tuče. Otac je bio bez stalnog zaposlenja, ali je tokom nedelje brinuo o radu seoskog mlina, da bi se preko vikenda prepuštao porocima (King et al., 2013). Po svemu sudeći, Votson je bio više privržen ocu nego majci. Ali otac je napustio dom kada je Votson imao 13 godina i to sin ocu nikada nije oprostio. Kada je otac kasnije zatražio od Votsona da ga primi, u vreme kada je Votson već bio ugledna i imućna ličnost, ovaj je to odbio (Hergenhahn & Henley, 2014). Moguće je da je ovo dečačko poistovećivanje, a potom i mladalačko Votsonovo razočarenje, uzrok za njegovo delinkventno mladalaštvo. Naime, navodi se da je Votson često učestvovao u tučama i da je dva puta bio hapšen, od toga jednom jer je u centru grada pucao iz vatrenog oružja (Schultz & Schultz, 2008). Sam Votson je opisao sebe kao lenjog, nezainteresovanog i neposlušnog mladića (Votson, 1936), dok su ga učitelji, a kasnije i kolege, opisivali kao dominantnu, harizmatičnu i šarmantnu ličnost. Mlađi sin iz drugog braka opisao je svog oca kao bistrog i šarmantnog, ali i nesposobnog da se nosi sa sopstvenim osećanjima. Po njegovim rečima, Votson je bio odlučan i istrajan u tome da svoje sinove – njega i njegovog starijeg brata – uskrati za bilo kakvo osećanje emocionalne podrške i sigurnosti (Hannush, 1987). Takođe, u izvorima se navodi kako je Votson uživao u društvu žena koje su, izgleda, takođe uživale u njegovom društvu.

Sa 15 godina, Votson je upisao koledž i tokom ovih ranih studija radio je u hemijskoj laboratoriji kako bi se izdržavao, mada je i dalje živio sa majkom. Kada je diplomirao, radio je neko vreme kao seoski učitelj, a kada mu je majka umrla 1900. godine, smatrao se oslobođenim od date reči da će postati propovednik. Odlučio je da nastavi školovanje

i, saznajući da se na Princetonu zahteva dobro poznavanje starogrčkog i latinskog jezika, opredelio se za Univerzitet u Čikagu. U Čikago je stigao te iste godine, sa 50 dolara u džepu, a kako bi se izdržavao, radio je kao konobar i čistač u psihološkoj laboratoriji u kojoj je brinuo i o laboratorijskim pacovima. Pohađao je predavanja iz filozofije koja je držao Džon Dui ali, po njegovim rečima, bilo je malo toga što je od te filozofije razumeo (Watson, 1936). Poseban uticaj na Votsona imao je Džejms Ejndžel svojim predavanjima iz psihologije u funkcionalističkom ključu i sa jakim pragmatističkom zaleđinom. Ejndžel je bio i Votsonov mentor, s tim da je to mentorstvo bilo obojeno neslaganjima, posebno kasnije, kada je Votson bio nadomak kristalizacije svog poimanja psihologije. Pored Ejndželovih predavanja, Votson je pohađao i predavanja iz biologije i fiziologije kod Žaka Louba (1859–1924), poznatog po istraživanjima *tropizama*, jednostavnih organizmičkih mehanizama u živom svetu koji nisu zahtevali složena, a posebno ne mentalistička objašnjenja. Poseban uticaj na njega imao je i neurofiziolog Henri Herbert Donaldson (1857–1938), koji se intenzivno bavio izučavanjem nervnog sistema belog pacova, a koji je doktorirao pod mentorstvom već pomenutog G. S. Hola (Lazar, 2018). Smatra se da je Donaldson najviše doprineo standardizaciji modela belog pacova kao laboratorijske životinje – modela koji je, pod snažnim uticajem Votsonove ličnosti i bihejviorizma, postao dominantan u psihološkim istraživanjima tokom prve polovine prošlog veka.

RADO BIH PRITISKAO POLUGU ZA HRANU

Slika 1 – Istraživački model belog pacova

Svi ovi uticaji, kao i lična interesovanja, vodili su ka tome da Votson sačini, a potom i sa 25 godina, kao do tada najmlađi na tom univerzitetu, uspešno odbrani *disertaciju o životinjskom obrazovanju*,

zasnovanu na istraživanju psihičkog razvoja belog pacova u vezi sa rastom njegovog nervnog sistema (Votson, 1903). Ali njegovo zadovoljstvo ovim uspehom trajalo je veoma kratko, jer su mu potom mentor Ejndžel i član komisije Dui rekli kako njegova disertacija nije ni blizu tako dobra kao što je disertacija pionirke američke psihologije Helen B. T. Vuli (1874–1947), koja je doktorirala nekoliko godina ranije. „Dugo sam razmišljao o tome da li će iko ikada dostići njen uspeh. Moja zavist potrajala je godinama“ (Watson, 1936, str. 274). Nedugo zatim, negde oko 1904. godine, Votson je izneo svoje ideje svom mentoru Ejndželu: kada se belom pacovu može pristupiti bez introspekcije, zašto to ne bi bilo moguće i kada je reč o ponašanju ljudi? Ejndžel je odgovorio kako bi Votson trebalo da se drži životinja; tako je odložio stvari oko bihejviorističkog manifesta za desetak godina, ali i na ovaj način najavio tegoban kraj saradnje sa svojim studentom.

Tako je Votson, sa svega 25 godina, stekao zvanje doktora nauka i došao u priliku da radi kao predavač na svom univerzitetu. On je držao predavanja iz uporedne i humane psihologije, pri čemu se u potpunosti služio Tičenerovim priručnicima za laboratorijska istraživanja u psihologiji i koristio gradivo iz Džejmsovih principa psihologije (1890). Nekako u to vreme, Votson se oženio i jednom od svojih studentkinja, i to jednom istom dva puta (Hergenhahn & Henley, 2014). Naime, njemu, kao mladom i šarmantnom predavaču, pristupila je studentkinja Meri Ikis tako što je napisala svoje izjave naklonosti u vidu ljubavne pesme na eseju koji mu je predala na ispitu (Buckley, 1989). Meri je bila iz imućne i uticajne porodice iz koje su potekli advokati i državnici, što je, po svemu sudeći, iskoristila kasnije prilikom razvoda. Članovi njene porodice bili su veoma neraspoređeni zbog njene veze sa Votsonom tako da su mladenci prvo tajno obavili venčanje, a onda, godinu dana kasnije, i javno.

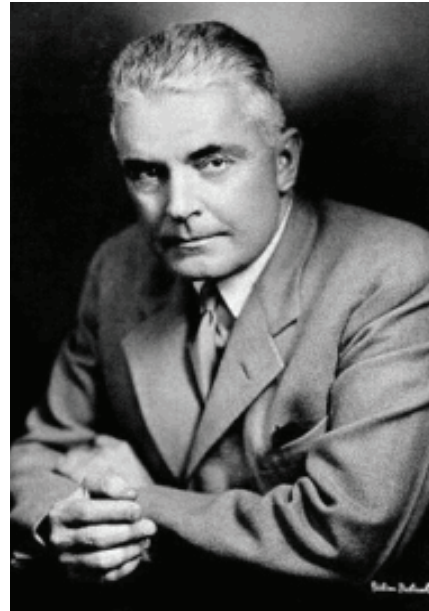
Tu je, ubrzo, došla i ponuda da se Votson prihvati bolje plaćenog nastavničkog posla na Univerzitetu Džons Hopkins u Baltimoru, gde je katedru za filozofiju, psihologiju i obrazovanje vodio Džejms M. Boldvin (1861–1934), koji je takođe bio i urednik *Psihološke revije* koju je pokrenuo Dž. M. Katel. Nedugo zatim, po dolasku Votsona u Baltimor, Boldvin je bio prinuđen da odstupi sa Univerziteta zbog skandala nastalog povodom njegovog hapšenja u javnoj kući. Votson se našao u

situaciji da prihvati rukovođenje katedrom, kao i da uređuje pomenuti časopis, što je za njega predstavljalo posebne izazove. Votsonova akademska karijera prvo je prekinuta u periodu od 1917. do 1919. godine, kada je služio u vojsci po stupanju SAD u Prvi svetski rat. Iako je skoro bio priveden pred vojni sud zbog kršenja naređenja, otpušten je iz vojske s počastima i činom majora.

Prelazak Votsona iz Čikaga u Baltimor značio je i kraj saradnje sa njegovim mentorom koji je istrajno odbijao da podrži ideje koje je ovaj imao o psihologiji, njenom predmetu i metodama istraživanja. Ali je Votson tim prelaskom otvorio i mogućnosti da dalje samostalno razvija svoje ideje o psihologiji. Kada je 1913. godine bio pozvan od strane Dž. M. Katela da održi seriju predavanja na Univerzitetu Kolumbija, on je zdušno iskoristio i ovu priliku. Od ovih predavanja nastao je članak koji je Votson ubrzo objavio u časopisu čiji je bio glavni urednik (Watson, 1913). Taj članak se uobičajeno naziva bihejviorističkim manifestom, po uzoru na manifeste mnogih društvenih pokreta tog vremena koji su namerili da učine dodatne, ponekad i radikalne promene u cilju rešavanja nekih društvenih problema ili svih, u slučaju revolucionarnog zanosa. Ova predavanja i potom objavljeni članak bili su osnov za monografiju koja je bila detaljnija razrada članka iz 1913. godine (Watson, 1919, 1924a) i koja je, kao što je rečeno, posvećena Dž. M. Katelu. Na osnovu predavanja u akademiji, a potom i izvan nje, nastala je i druga knjiga, koja je bila posvećena kasnijem mentoru u svetu poslovanja, kao udžbenik koji je trebalo da zameni dotadašnje uvodne udžbenike iz psihologije (Watson, 1924b, 1930). Dok je prva knjiga još uvek na borbenoj liniji novog razumevanja psihologije i njenih problema, dotle se druga smatra jednom od najboljih bihejviorističkih deklaracija, u kojoj se na bitno drugačiji način analiziraju i obrađuju tada dominantni psihološki problemi o instinktima, učenju, pažnji, mišljenju i jeziku (Carpintero, 2004; Malone & Garcia-Penagos, 2014).

Votsonov se bihejviorizam može najbolje ukratko prikazati pomoću osnovnih ideja koje su iznete u ovim izvorima. Verovatno su najčešće citirane početne rečenice iz takozvanog manifesta koje su u pomenutim knjigama dalje razrađivane: „Psihologija kako je vidi bihejviorista je čisto objektivna eksperimentalna grana prirodne nauke. Njen teorijski cilj je predviđanje i kontrola ponašanja. Samoposmatranje ne

čini suštinski deo njenih metoda niti naučna vrednost njenih podataka zavisi od sklonosti da se ti podaci tumače na osnovu svesti. Bihejviorista, u nastojanju da razume životinjski odgovor ne pravi razliku između čoveka i životinje. Ponašanje čoveka, u svojoj finoći i složenosti, čini tek deo bihejviorističkog predmeta istraživanja” (Watson, 1913, str. 158). Dakle, psihologija, kako ju je tada i kasnije video arhibihejviorista, jeste čista objektivna eksperimentalna disciplina prirodne nauke. Ponašanje je osnovni predmet izučavanja ove discipline, i to ne samo ponašanje ljudi nego ponašanje u čitavom živom svetu. Iako postoje neke genetski određene dispozicije, poput bazičnih afekata straha, besa i ljubavi, u osnovi razvoja ponašanja stoje mehanizmi sticanja iskustva ili učenja u kojima glavnu ulogu imaju uticaji iz sredine. Ne postoji jasna razlika između ovih bazičnih afekata i onoga što se naziva instinktima. Što se tiče učenja ili mehanizama sticanja iskustva, u početku je u prvom planu bilo sticanje navika, da bi kasnije, kao primarni mehanizam, bilo istaknuto klasično uslovljavanje. Razumevanje strukture svesti počiva na nedoslednim pretpostavkama i potpuno je arbitrarno, dok je introspekcija krajnje nepouzdan ili, čak, ezoteričan postupak koji ne pripada domenu naučnog saznanja. Poput svih drugih naučnih disciplina, psihologija takođe treba da se posveti postupcima i instrumentima u cilju objektivnog generisanja pouzdanih i valjanih podataka na osnovu kojih se kvantitativno definiše ono što se istražuje. Teorijski cilj ovako shvaćene psihologije jesu predviđanje i kontrola ponašanja – ako znamo stimulus, onda ćemo znati i reakciju. I obrnuto, kada znamo reakciju, moći ćemo da znamo i stimulus koji ju je podstakao. U tom smislu, psihologija je najbliža fiziologiji.

*Slika 2. John Broadus Watson,
businessman*

Votson je nedugo posle objavljivanja takozvanog manifesta postao i predsedavajući Američke psihološke organizacije (APA). Nagradu te organizacije trebalo je da dobije malo pre smrti, ali to sam nije mogao da učini, te je zamolio starijeg sina iz drugog braka da to uradi umesto njega – izgleda da tada nije mogao da obuzda svoja osećanja (Buckley, 1989). Odmah posle razvoda sa prvom ženom 1920. godine, Votson je stupio u brak sa drugom ženom. Na insistiranje uprave univerziteta, Votson je morao da zbog skandaloznog razvoda sa prvom ženom odstupi sa akademske pozicije. Meri Ikis, iako do tada prilično tolerantna prema ljubavnim aferama svog supruga, izgleda da nije mogla da mu oprostí nešto što je intuitivno osetila kao daleko ozbiljnije kada je reč o njegovom odnosu sa mladom i atraktivnom saradnicom (Duke, Fried, Pliley & Walker, 1989). Rezigniran i u potrazi za poslom, Votson je kontaktirao jednog poznanika, koji nije imao baš neku akademsku karijeru, i ovaj ga je zatim uveo u svet poslovanja. Tako je Votson našao zaposlenje u jednoj uglednoj njujorškoj oglasnoj kompaniji u kojoj je vrlo brzo, za svega nekoliko godina, od anketara u istraživanju tržišta, preko prodavca i službenika, dospao do mesta potpredsednika te kompanije.

To u čemu se pronašao Votson nakon otpuštanja, a potom i zaposlenja u poslovima reklamiranja, dobro izražava delić iz prepiske sa Bertrandom Raselom (1872–1970), koji je takođe bio kontroverzna ličnost toga vremena: „Od mog poslednjeg pisma upućenog tebi ja sam napustio univerzitetski posao, kao što si imao prilike da saznaš iz javnosti. Znam da ćeš razumeti nužnost da napustim univerzitetski posao zbog publiciteta vezanog za moj razvod. Srećan sam sa ovim poslom i mislim da imam više prostora za moj rad nego što sam to imao na univerzitetu. Sklonio sam u stranu moje naučničke porive kako bih mogao da naučim tehniku poslovanja. Kada se osposobim kao praktičan čovek i preživim stigmu akademca u poslovnim krugovima, nadam se da ću moći da zadovoljim naučna interesovanja za neke psihološke probleme u industriji, posebno one vezane za trgovinu, prodaju, tipove reklama i slično...” (prema: Benjamin, 2006, 163–164). Votsonovi doprinosi u oblasti ekonomskog oglašavanja istovremeno se smatraju pionirskim (Advertising Age, 1999; Hergenhan & Henley, 2014) i ne bitno drugačijim od dotadašnje intuitivne prakse (Schultz & Schultz, 2008).

Iako je prisilno napustio akademiju, Watson je i dalje ostao uključen u naučna istraživanja. „Zbog preopterećenosti poslom nisam u mogućnosti da se neposredno angažujem, ali pronašao sam kompetentnu osobu koja će obavljati sve neophodnosti u eksperimentima (sa bebama – *prim. aut.*). Svake nedelje provodiću popodne u maloj laboratoriji nadgledajući izvođenje eksperimenata“ (iz prepiske sa Raselom; prema: Benjamin, 2006, str. 164). Takođe, pored pomenutih monografija i nekih drugih knjiga, Watson je pisao i za popularne magazine, kao što je kod nas poznati *Kosmopoliten*. U tim člancima je i dalje zagovarao bihejviorizam u kontekstu nekih aktuelnih tema, a posebno vaspitanja dece. Jedan od njegovih poslednjih popularnih članaka nosio je naslov *Zašto se nisam ubio?*, a redakcija časopisa kojoj je poslao ovaj tekst odbila je da ga objavi zbog turobnog sadržaja. Posle smrti druge supruge, a zatim i po penzionisanju 1945. godine, Watson se povukao na farmu, provodio je vreme tako što je pijančevao i bavio se farmerskim poslovima, završivši život baš kao i njegov otac. U tim farmerskim poslovima, Watsonu je posebno zadovoljstvo predstavljalo bavljenje životinjama pri kojem bi se, po njegovim rečima, uvek osećao kao da je kod kuće. Nikada mu nije bilo prijatno da kao subjekt učestvuje u psihološkim istraživanjima niti je, kao istraživač, voleo da radi sa ljudima kao subjektima tih istraživanja (Watson, 1936). Izuzev, možda, još sa decom. To može biti iz istog razloga zbog kojeg je i Katel, njegov neposredni prethodnik, već zagovarao kao predmet psiholoških istraživanja ponašanje koje je dostupno neposrednom posmatranju – naime, ima mišljenja da je i Watson bio nesposoban za introspekciju (Schultz & Schultz, 2008).

4. Slučaj malog Alberta

Početak poglavlja o bihejviorizmu u jednom udžbeniku iz istorije psihologije počinje sledećim podnaslovom: *Psiholog, beba i čekić: nemojte to da radite kod kuće!* (Schultz & Schultz, 2008, str. 295). Naslov ovog eseja može se shvatiti i kao donekle normalizovana varijanta tog histrioničnog podnaslova. Ali taj podnaslov, kao i naslov ovog eseja, pokušava da skrene pažnju na to šta je bilo od posebnog značaja za Watsona lično, kao i za dalji razvoj bihejviorizma i moderne psihologije uop-

šte. Reč je o studiji slučaja sa malim Albertom (Votson & Rejner, 1920) koja je, po svemu sudeći, pored takozvanog manifesta jedna od najviše citiranih studija koje se povezuju sa bihejviorizmom i koja je značajno doprinela da Votson stekne status jednog od najeminentnijih psihologa 20. veka (Harris, 1979, 2011; King et al., 2013; Todd, 1994).

Studija slučaja sa malim Albertom jedan je od planiranih eksperimenata koje je Votson nazivao *istraživanjem sa bebama* (Votson, 1924b, 1930, 1936). Votson je uspostavio intenzivnu saradnju i prijateljstvo sa psihijatrom Adolfom Mejerom (1866–1950) koji se smatra i jednim od osnivača moderne psihijatrije u SAD (Leys, 1984). Adolfu Mejeru je, kao drugome posle Dž. M. Katela, posvećana i monografija o tome kako bihejviorista vidi psihologiju (1919; 1924a). Izgleda da je Mejer podržavao Votsona u njegovim interesovanjima za psihoanalizu i razvojnu psihopatologiju koja su nastala ranije i koja su vrlo verovatno podstaknuta i nekim, ranije pomenutim, ranim ličnim iskustvima. Još jedan paradoks, ako se ima na umu kako se u standardnim udžbenicima predstavljaju i suprotstavljaju odnosi bihejviorizma i psihoanalize, jeste to da je Votson bio jedan od najvažnijih propagatora psihoanalize u SAD, kako tokom svog zanosu psihoanalizom, tako i nakon njega (Rilling, 2000). U početku, dakle, to je bio zanos psihoanalizom, jer je Votson, naime, još 1912. godine tvrdio kako čvrsto veruje u njen metod. Kasnije je ovaj zanos prerastao u još žešće oponiranje izraženo tvrdnjom, koja je izvedena na osnovu nekih diskutabilnih zaključaka upravo iz studije sa malim Albertom, da će psihoanaliza za nekoliko decenija biti smeštena u isti koš sa drugim pseudonaukama kao što je frenologija (King et al., 2013).

Prijateljstvo i saradnja sa Meyerom obezbedili su Votsonu mogućnosti da započne i realizuje istraživanje sa bebama koje su u to vreme bile pacijenti klinike Univerziteta Džons Hopkins. Votson ponegde u svojim tekstovima pominje i uzorak od 500 beba (Duke et al., 1989), ali se nipošto ne upušta u izlaganje ukupnih rezultata tog istraživanja i odnosa tih rezultata prema slučaju sa malim Albertom. U kasnijoj monografiji (Watson, 1924b, 1930), Votson je tvrdio kako ti rezultati, ilustrovani pre svega studijom slučaja sa malim Albertom, predstavljaju snažnu podršku pretpostavci o značaju ranog iskustva za razvoj ličnosti (Watson, 1928; v. takođe Duke et al., 1989). Slučajno ili ne, ova pretpo-

stavka o presudnom značaju ranog razvoja i danas se spočitava kako bihejviorizmu, tako i psihoanalizi.

Slika 3. Mali Albert u sredini, levo JBW, a desno Rosalie Rayner

Nekako u vreme kada je počeo da planira istraživanje sa bebama, Votson je angažovao mladu i atraktivnu diplomiranu studentkinju kao saradnicu u ovim istraživanjima. Reč je o Rozali Rejner, kasnije Votson (1899–1936), koja je aktivno učestvovala u istraživanjima i bila koautorka – mada ne uvek pošteno i dosledno potpisana – prvo u nekim tekstovima pri kraju njegove akademske karijere, a zatim i u tekstovima koji su usledili potom (Duke et al., 1989; Goodwin, 2015; King et al., 2013). Rozali Rejner je neposredno posle Votsonovog razvoda sa prvom suprugom postala njegova druga žena. Rozali je bila i saradnica u studiji sa malim Albertom i potpisana je kao koautorka objavljenog izveštaja (Votson & Rejner, 1920). Kao i Meri Ikis, Rozali Rejner je bila iz imućne i uticajne porodice čiji su članovi bili povezani sa velikim poslovanjem i politikom (Duke et al., 1989). Po završetku koledža Vasar, Rozali je upisala studije na univerzitetu gde je Votson predavao, te je

ubrzo, i sama poneta obećanjima novonastajućeg psihološkog pravca, postala i njegova saradnica, a potom i njegova druga supruga. Osnovna ideja njihove saradnje, a izgleda i njihovog zajedničkog života, bila je da porodica može postati bihevioristička laboratorija iz koje se mogu iznedriti *praktični* rezultati. Drugim rečima, svi roditelji treba da shvate svoju porodicu kao laboratoriju u kojoj će uspešno oblikovati ponašanje svoje dece putem klasičnog uslovljavanja (Votson, 1928).

Mali Albert je udžbeničko ime za dojenče od oko osam meseci, koje se u studiji krije pod pseudonimom *Albert B.*, a koje su Votson i Rejnerova koristili za proveru mogućnosti izazivanja uslovne reakcije straha. Iako u originalnom izveštaju to nije eksplicirano, sam izveštaj, a potom i njegova višedecenijska recepcija, nagoveštavaju kako je ova studija slučaja trebalo da bude krucijalni eksperiment koji opravdava revolucionarni zanos nastajućeg biheviorizma. Otuda i ne treba da čudi kako Votson nije sačinio neki obuhvatni izveštaj o istraživanju sa bebama, nego se više oslanjao na studiju slučaja sa malim Albertom. Ali ne bi trebalo smetnuti sa uma ni činjenicu da je ova studija predstavljala klimaks u njegovoj akademskoj karijeri nakon kojeg je ubrzo usledio strmoglavi pad, što može biti dodatni razlog za njegovo uporno pozivanje na ovu referencu u kasnijim tekstovima.

Majka malog Alberta bila je angažovana kao negovateljica na pomenutoj klinici u kojoj je Albert bio smešten kao dete radnice. Autori studije (Votson & Rejner, 1920) opisali su Alberta kao zdravog od rođenja i kao bebu koja se dobro razvija, koja je sa lakim temperamentom i emocionalno stabilna, što je bio i osnovni razlog da bude odabrana za ovu studiju slučaja. Albert je prvo bio izložen kontrolnim stimulusima poput belog pacova, psa, majmuna, raznoraznim maskama i upaljenim novinama. Pri tom, Albert nije pokazivao intenzivne afektivne reakcije, niti, sasvim izvesno, bilo kakav strah. Takođe, u tom pripremnom periodu, nezavisno od kontrolnih stimulusa, Albert je bio izložen intenzivnoj zvučnoj stimulaciji koja je stvarana udaranjem čekića o veliku čeličnu ploču, što je kod njega izazivalo burne reakcije poput plača, drhtanja i drugih manifestacija straha. Tako je stvorena postavka ili inicijalna eksperimentalna situacija u odnosu na koju se moglo proveriti da li može da se uspostavi uslovna reakcija straha.

Autori napominju da su razmišljali o etičkim implikacijama ovakvog ogleada, ali da su, imajući na umu to da se takve uslovne reakcije stvaraju svakodnevno u svačijem životu (*sic!*), ipak nastavili sa planiranim ogledom. U ogledu, Rejnerova je Albertu prvo pružila belog miša i ovaj bi se sa zadovoljstvom igrao sa životinjom. Ali kada bi Albert u narednim pokušajima krenuo da dohvati miša, Watson bi iza leđa Alberta snažno udario čekićem u čeličnu ploču. U prvom pokušaju, Albert se na intenzivan zvuk trgao, ali nije zaplakao. Posle ishoda sedam ponavljanja ove iste procedure, autori su zaključili da je Albert stekao uslovnu emocionalnu reakciju straha na belog miša. Čak i kada bi mu se samo pružio miš, bez propratnog intenzivnog zvuka nastalog udaranjem u čeličnu ploču, mali Albert bi vidno drhtao, plakao i pužao dalje od životinje. Tako je prirodna, bezuslovna reakcija straha od intenzivnog zvuka proizvedenog udaranjem u čeličnu ploču postala uslovna reakcija straha od belog miša. Autori čak napominju da su imali poteškoća da, prilikom manifestacije uslovne reakcije straha, zaustave Alberta dok puže u nastojanju da se što više udalji od miša. U daljim probama, ispostavilo se da je Albert pokazivao istu uslovnu reakciju straha i na beli krzneni kaput, zeca ili psa, što se tada i kasnije tumačilo kao generalizacija uslovne reakcije kao jedne od osnovnih zakonitosti u ovom obliku učenja.

Autori studije upustili su se na kraju izveštaja u nagađanje o tome kako bi neki psihoanalitičar tumačio Albertovu fobiju u slučaju da mu se obrati za pomoć kasnije u životu. Verovatno bi, vele oni, psihoanalitičar izvukao iz Alberta priču o nekom njegovom snu koji bi tokom dalje analize ukazao na to kako je on, zapravo, negde u trećoj godini života, pozeleo da se poigra sa pubičnim dlakama svoje majke (*sic!*). A onda su još zaključili kako je potpuno neopravdano tvrditi kako su poteškoće u kasnijem životu uzrokovane ometenošću u seksu. Ovaj, moglo bi se reći dosledno neodmereni Watsonov stil, pre odražava njegove lične osobine, nego zasnovanost nekog zaključka na konkretnim empirijskim nalazima, kao i njegov ambivalentni odnos prema psihoanalizi. Ali što je važnije, ovakva neodmerenost predstavljala je začetak svojevrsnog folkloru kada je reč o statusu psihoanalize u akademskoj psihologiji, baš kao i folklor kada je reč o odnosu prema biheviorizmu (Todd & Morris, 1983, 1986, 1992; Vasić, 2019).

Votson i Rejnerova su planirali i da obrnu postupak, odnosno da izvedu ono što se danas zove razuslovljavanje. Ali je mali Albert nakon nekoliko meseci otišao nekuda sa majkom i to je ostala, bar što se tiče ovog slučaja, nedovršena priča. Tek kasnije, Meri Kaver Džons (1896–1987), prijateljica Rozali Rejner sa koledža, izvela je taj dodatni korak, ali to je već druga priča o Peteru i belom zecu (Jones, 1924, 1974; King et al., 2013). Tada, nekako u vreme izvođenja oglada i pisanja članka, Votson i Rozali Rejner stupili su u ljubavnu vezu koja je veoma uznemirila Meri Ikis. Ljubavna prepiska između Rozali i Votsona dospela je u štampu, najverovatnije zahvaljujući Meri Ikis i njenim uticajnim rođacima. Zatim je Meri podnela i tužbu za razvod koji je takođe praćen novinskim napisima. Moguće je pretpostaviti da su uticajni članovi iz porodice Meri Ikis izvršili i određeni pritisak na upravu univerziteta koja je potom otpustila Votsona. Ubrzo nakon razvoda sa Meri, Votson je oženio Rozali i, kao što je već rečeno, postao uspešan poslovni čovek u reklamnoj industriji. Veliki broj kolega iz akademije, među njima i bivši mentor, okrenuli su leđa Votsonu zbog ovog skandala, što je ovome veoma teško palo. Tako je studija slučaja sa malim Albertom predstavljala njegovo poslednje zvanično akademsko pregnuće. Jedan od retkih koji su pružili podršku Votsonu u tim teškim danima bio je E. B. Tičener (Schultz & Schultz, 2008). To može da izgleda neobično, naročito ako se uzme u obzir da je bihejviorizam direktna kritika strukturalizma. Ali je činjenica da je Tičener, uprkos tome, dosta blago reagovao na Votsonovo predavanje iz 1913. godine i iz njih izvedeni takozvani bihejvioristički manifest, smatrajući taj novonastajući pravac u psihologiji prostom tehnologijom ponašanja. Takođe, odnos između Tičenera i Votsona bio je odnos izrazitog uzajamnog poštovanja. Štaviše, Tičener je bio jedini iz akademije koji je napisao nadahnutu preporuku za Votsona kada je ovaj trebalo da se zaposli u oglasnoj kompaniji.

Odnos između Rozali Rejner i Votsona postao je posebna, vruća tema u istoriji psihologije zbog jednog neodgovornog pripovedanja (Benjamin, Whitaker, Ramsey & Zeve, 2007). Izgleda da je nekima iz kasnije vremenske perspektive bilo nedovoljno da Votson bude otpušten sa univerziteta samo zbog ljubavne veze sa studentkinjom koja je bila i njegova bliska saradnica. Neko vreme, tokom 70-ih godina, u akademskim krugovima američke psihologije kružila je neproverena priča,

koja je čak završila i u jednom uvodnom tekstu iz psihologije, kako je pravi razlog za otpuštanje Votsona sa univerziteta bilo istraživanje reakcija tokom seksualnog odnosa između njega i Rozali Rejner. Čak je i jedan psiholog iz Kanade tvrdio kako je pronašao instrumente koji su korišćeni u tom istraživanju. Ta priča se, zatim, pojavila i u prvih par izdanja jedne od ovde citiranih istorija psihologije, da bi nestala u kasnijim izdanjima. Ali kao što su Bendžamin i saradnici (2007) pokazali na osnovu detaljnog istraživanja, vrlo je verovatno da je kreator ovog trača, inače jedan od Votsonovih studenata, bio zaslepljen vremenom dece cveća i slobodne ljubavi i u toj zaslepljenosti tražio opravdanje za akademsku sudbinu svog profesora.

Uprkos uvek intrigantnoj temi seksa, ovaj trač o Votsonu ostao je nekako u pozadini priče o malom Albertu jer su, ako je suditi po broju referenci iz istraživanja istorije psihologije, u prvi plan istaknuta pitanja o tome ko je zaista bio mali Albert (*pitanje identiteta*) i kakva ga je sudbina zadesila (*pitanje sudbine*). Verovatno je tome presudno doprineo Harris (1979, 2011), koji je istovremeno ukazao kako na manjkavosti same studije, tako i na manjkavosti njenog prikaza u mnogim udžbenicima psihologije. Rezultat toga je bila prava lavina napisa, jer su se tim pitanjima pozabavili i mnogi drugi (Beck, Levinson, & Irons, 2009, 2010; Fridlund, Beck, Goldie, & Irons, 2012; Griggs, 2014, 2015). Potraga za odgovorom na pitanje o identitetu i sudbini malog Alberta podstakla je pitanja o tome: a) da li je tu zaista reč o afektivnom uslovljavanju kao podvrsti klasičnog uslovljavanja ili o nekoj patološkoj manifestaciji; b) da li je tu reč o stvarnom eksperimentu ili studiji slučaja ili kliničkom metodi; i c) kakve su etičke konsekvence takvih istraživanja (Goodwin, 2015; Todd & Morris, 1992; Youngpeter, 2008). Među tim drugim pitanjima najvažnije je prvo pitanje zato što je u neposrednoj vezi sa zaokupljenošću istoričara psihologije o tome ko je, zaista, bio mali Albert i šta se sa njim desilo.

Još od prvih, uglavnom neuspešnih, pokušaja replikacija nalaza iz studije sa malim Albertom, pokrenuto je pitanje opravdanosti zaključka o uspešnom afektivnom uslovljavanju, na šta su zagovornici biheviorizma odgovarali upućivanjem na metodološke manjkavosti u tim pokušajima (Goodwin, 2015; Todd, 1994). Rezultati iz tih ponovljenih istraživanja bili su kontradiktorni i sasvim izvesno nisu bili dovoljni da

opravdaju dalekosežne zaključke do kojih je došao Votson. Alternativno objašnjenje pronađeno je tokom potrage za identitetom i sudbinom malog Alberta. Bek, Fridlund i saradnici (2009, 2010, 2012) tvrde kako je mali Albert zapravo Duglas Merit, sin negovateljice koja je radila u bolnici u kojoj je studija slučaja obavljena. Duglas Merit je, prema ovim autorima, po odlasku iz bolnice sa majkom umro u šestoj godini usled brojnih posledica povezanih sa hidrocefalusom. Šta više, reč je o detetu koje je imalo neurološke poteškoće još od rođenja, što sve zajedno predstavlja razumno objašnjenje za ponašanje Douglasa, *alias* malog Alberta, tokom studije slučaja. Ali su na ove tvrdnje usledile reakcije koje su utemeljene na višestruko proverenim činjenicama. To je dovelo pod sumnju ovaj navodno konačni odgovor na to ko je zaista mali Albert i šta se sa njim dogodilo. Štaviše, u ovim reakcijama predložen je i alternativni, pravi identitet malog Alberta – u pitanju je dečak po imenu Albert Bardžer (Digdon, Powell & Harris, 2014; Digdon, Powell & Smithson, 2014; Powell, Digdon, Harris & Smithson, 2014).

Dakle, pitanja o tome ko je zaista mali Albert i šta je na kraju bilo sa njim još uvek su aktuelna (Griggs, 2014, 2015). Ova je diskusija, pokrenuta potragom za odgovorima na konkretna pitanja, svakako i to višestruko pozitivna. Prvo, ova je diskusija do sada ukazala na potrebu etičkog i metodološkog preispitivanja i preciznijeg određenja ovakve vrste istraživanja (Ollendick & Muris, 2015; Todd & Morris, 1992). Takođe, ova je diskusija pozitivna u tom smislu da je skrenula pažnju na to kako se prikazuje slučaj malog Alberta u udžbenicima psihologije (Goodwin, 2015; Harris, 1979), kao što se čini da je doprinela i da se dodatno rasvetli sudbina bihejviorizma u modernoj psihologiji. Ali iako se čini da su pitanja o tome ko je zaista mali Albert i šta se sa njim desilo za sada ostala bez konkretnog odgovora, te sve to deluje kao nezavršena priča, činjenica je da je ta studija faktički obeležila kraj akademske karijere Džona B. Votsona.

5. Porodica kao bihejvioristička laboratorija

Nakon otpuštanja sa akademije, Votson se upustio u oblast poslovanja i u tome je bio veoma uspešan, bar ako je suditi po zaradi koja

bi se danas izražavala milionima dolara godišnje. U privatnom životu, sa prvom suprugom Meri Ikis imao je dve ćerke, a sa drugom suprugom Rozali Rejner imao je dva sina. Da li su ove porodične okolnosti dodatno doprinele njegovom interesovanju za podizanje dece, pored ličnih ranih iskustava i kasnijeg interesovanja za psihoanalizu, a zatim i ozbiljnijih nastojanja da se psihoanaliza prevedu na bihejvioristički jezik, ostaje na nekoj budućoj istoriji i istoriografiji psihologije. Ali u svakom slučaju, Votson je bio posebno zainteresovan za to kako (treba da) se vaspitavaju deca, posebno u periodu koji je usledio nakon njegovog otpuštanja sa akademije. U tekstovima i pojavljivanjima u drugim medijima, on je zagovarao što manje pokazivanja nežnosti: „Nemojte ih nikada grliti i ljubiti niti im dozvoliti da vam sede u krilu. Ako već morate, poljubite ih jednom u čelo za laku noć. Ujutro se rukujte sa njima. Pomazite ih po glavi kada obave izvanredno dobro neki težak zadatak. Probajte to. Za nedelju dana biće vam jasno kako je lako biti savršeno objektivan prema sopstvenom detetu i istovremeno nežan. Bićete posramljeni zbog vašeg lažno sentimentalnog roditeljevanja“ (Votson, 1928, str. 81–82; *nap. aut.* – u pisanju ovog teksta aktivno je učestvovala Rosalie).

Roditeljska ljubav, kao i svaka druga, oblikovana je iskustvom i to, pre svega, klasičnim uslovljavanjem. Reč je, zapravo, o uslovnoj afektivnoj reakciji koja počiva na instinktivnom potencijalu za određenu vrstu ponašanja. Prema Votsonu, za efikasno i adekvatno vaspitanje i obrazovanje dece važno je primenjivati bihejviorističke principe kontrole ponašanja. On je čak tvrdio kako može, ako mu se dade nekoliko čeljadi, od bilo kojeg da stvori bilo šta: „Otići ću korak dalje i reći: dajte mi tuce zdrave čeljadi, dobro razvijene, i moj određeni svet da ih podižem i garantujem vam da ću od bilo kojeg čeda učiniti da postane bilo šta što mogu da odaberem – doktor, advokat, umetnik, trgovac i, da, čak prosjak i lopov, bez obzira na njegove talente, sklonosti, nastojanja, sposobnosti, zanimanja i poreklo njegovih predaka“ (Votson, 1928, str. 10; v. prethodnu napomenu), što mu, na svu sreću, nije bilo priušteno. Ali uprkos ovakvim komentarima, ostaje činjenica da je on *izvodio eksperimente sa bebama*, a bio je spreman i da eksperimentiše sa čitavim društvom. Naime, Votson je jedan od mnogih iz tog vremena koji su pomišljali da se na osnovu teorije može urediti makar jedno društvo, ako ne i čitavo čovečanstvo (Morawski, 1982). Votson je napisao jedan tekst

koji je nosio radni naslov *Bihejvioristička utopija*, a objavljen je u jednom popularnom magazinu 1929. godine sa naslovom *Da li dete treba da ima više od jedne majke?*. Njegovo idealno društvo činile bi jedinice sa po 260 muževa i žena, zajedno sa nekolicinom dodatnih, rezervnih muževa i žena. Društvena struktura ove utopije jednostavna je jer se ne predviđa postojanje državnog aparata, pravnog sistema ni religijskih ustanova. Svaki par supružnika brinuo bi o troje dece po nekoliko meseci, ne znajući pri tome identitet njihovih bioloških roditelja. Ljudi u ovoj bihejviorističkoj utopiji trebalo bi da teže ka ostvarenju bihejviorističke sreće i to putem eksperimentacije. U njoj bi postojali bihejvioristički lekari koji čuvaju psihološko i telesno zdravlje u zajednici, i tako dalje i tome slično.

Štaviše, kao dosledni bihejviorista, Votson je nastojao da bihejviorističko vaspitanje praktikuje i u svojoj porodici (Duke et al., 1989; Hannush, 1987). U izvorima ima malo podataka o Votsonovim potomcima iz prvog braka, dok o potomcima iz drugog braka ima nešto više informacija. Votson je iz drugog braka sa Rozali Rejner imao dva sina koja su dobila imena po Williamu (i) Jamesu (Hannush, 1987). Po priповesti mlađeg sina Džejmsa, njihov stariji sin Vilijam (Bili), koji je bio psihijatar psihoanalitičke orijentacije, prvo je jednom pokušao samoubistvo, a zatim ga je iz drugog puta i izvršio. Džejms (Džimi) je takođe pokušao samoubistvo, ali je onda istrajno tražio i pronalazio pomoć u psihoanalizi. Mlađi sin je pružio predstavu o svom ocu iz njegove dečачke perspektive koja je, baš kao i otac, opterećena brojnim ambivalentnim sadržajima (Hannush, 1987). To je portret snažne, ali emotivno hladne očinske figure prema kojoj su oba sina istovremeno gajila izvanredno poštovanje, možda i strahopoštovanje, kao i čežnju za očevom ljubavi. Otac se, prema rečima mlađeg sina, očigledno trudio da održi znatnu emocionalnu distancu prema njima, što je Rozali nastojala da poštuje, mada, izgleda, nevoljno. U jednom tekstu, pod naslovom *Ja sam majka sinova bihejvioriste*, Rozali Rejner je nešto jasnije izrazila tu nevoljnost, ali istovremeno i spremnost da zagovara shvatanje porodice kao bihejviorističke laboratorije: „U nekim stvarima, divim se velikoj mudrosti bihejviorizma, ali u nekim drugim sam protivna. Potajno priželjkujem da će, na kraju, deca biti pomalo bolećiva kada odrastu, da će pustiti koju suzu kada čitaju poeziju i dožive životnu dramu i osete magiju roman-

se...” (prema: Schultz & Schultz, 2008). Watson je voleo druženja, zabave, piće, brzu vožnju gliserom na obližnjem jezeru, usavršavao je svoje stolarske veštine i dugo vremena provodio sa životinjama na svojoj farmi. Sve se to preokrenulo kada je Rozali iznenada, zbog neuspešnog lečenja dizenterije koju je dobila konzumiranjem nekog egzotičnog voća, umrla u svojoj 38. godini. Od tada se on praktično povukao iz društvenog života i po odlasku u penziju potpuno se izolovao na svojoj farmi. Umro je 1958. godine pošto je prethodno spalio sve svoje beleške i prepisku.

Slika 4. Rosalie Rayner, majka sinova arhibihevioriste

Sudbina Watsona i njegovih najbližih na svoj način govori i o sudbini biheviorizma. Te sudbine su toliko zbližene da je teško razlučiti šta je od tog biheviorizma ostalo u amanet modernoj psihologiji, a da u tome nema i ličnog pečata. Otuda se može konstatovati da slučaj Džona B. Watsona i biheviorizma odražava neopravdanost međusobnog isključivanja teorije velikih ljudi i teorije duha vremena. Takođe, historiografsko i istorijsko izučavanje perioda nastanka biheviorizma očigledno pati od povremenih ispada prezentizma, ponekad i kao neodgovorno pripovedanje, na račun kritičkog i adekvatno uvremenjenog opisivanja

i tumačenja postupaka, dešavanja, okolnosti i ishoda. Bihejviorizam je posebno dobar primer neopravdanosti razlikovanja internalizma nasuprot eksternalizmu, jer je do njegovog nastanka došlo zahvaljujući određenim tokovima razvoja tada mlade psihološke nauke, ali istovremeno i uticaja srodnih filozofskih i drugih naučnih oblasti.

Šta je od bihejviorizma preostalo u modernoj psihologiji, najbolje govori razlika koja se pravi između metodološkog i supstancijalnog, metafizičkog ili radikalnog bihejviorizma (Hergenhan & Henley, 2014; Moore, 1999, 2011a,b; Radonjić, 1968). Većina psihologa danas, uprkos tobožnjoj bihejviorističkoj revoluciji, slaže se da predmet njihove nauke uključuje i opazivo, manifestno ponašanje, ali pri tome ne poriče i značaj neopazivih, latentnih psihičkih procesa i struktura. Za većinu psihologa opazivo ponašanje predstavlja tek indikacije tih procesa i struktura. „Neke od osnovnih teza bihejviorizma su u ovom trenutku skoro opšte prihvaćene da su jednostavno postale deo standardne eksperimentalne psihologije. Svi moderni psiholozi ograničavaju svoju *evidenciju* (kurziv u originalu – *prim. aut.*) na opazivo ponašanje, nastojeći da odrede stimule i odgovore sa najvećom mogućom preciznošću, skeptični su prema teorijama koje se opiru empirijskom proveravanju i odbijaju da uzmu u obzir neutemeljene subjektivne izveštaje kao naučnu dokaznu građu. U tom smislu, mi smo svi bihejvioristi“ (Baars, 1986, str. VIII–IX).

Za razliku od *metodološkog bihejviorizma*, postoji i istrajno, mada skromno zastupljeno zagovaranje izvornih bihejviorističkih pojmova i pretpostavki, koje se stoga i naziva *radikalni (supstancijalni, metafizički) bihejviorizam*. U osnovi radikalnog bihejviorizma je uverenje da se objašnjenje ponašanja organizama ne može zasnivati na zaključnim, neopazivim entitetima ili – kako se to uobičajeno naziva – hipotetičkim konstruktima. Sve što se može neposredno posmatrati jesu događaji u okruženju organizma i njegovo neposredno ponašanje, te zato to i jedino može biti predmet istraživanja. Među zagovornicima ovog izvornog bihejviorizma ima onih koji pokušavaju da pruže argumente kako su tvrdnje da je to pravac ili škola u psihologiji koja počiva na poricanju postojanja mentalnih procesa i struktura deo običnog folkloru moderne psihologije (Hergenhan & Henley, 2014; Tod & Morris, 1983, 1992). Ipak, teško da je osnovano i u potpunosti osporiti da je izvorni bihejviorizam utemeljen na antimentalističkom principu koji je, za razliku

od većine njegovih preteča, savremenika i nastavljača, dosledno zagovarao upravo Votson. Zato bi se, možda, pobrojanim osnovnim temama istorije i istoriografije mogla dodati još jedna, koja obuhvata pitanja i odgovore u rasponu od tipično bihejviorističkog *antimentalizma* do, u osnovi, psihoanalitičkog *psihičkog determinizma* ili *psihizma*.

Uvođenje neposredno opazivog ponašanja u predmet istraživanja tadašnje psihologije proširilo je sam taj predmet i psihologija je postala nauka i praksa od značaja za rešavanje mnogih životnih problema. Moglo bi se reći i da je to jedino značajno što je preostalo od bihejviorizma u modernoj psihologiji. Opet, paradoksalno, unutar samog bihejviorizma ili onog što se zove neobihejviorizam, do sredine prošlog veka došlo je do liberalizacije u shvatanju predmeta psiholoških istraživanja i ponovnog uvođenja takozvanih mentalističkih pojmova koji su po izvornom bihejviorističkom diktumu trebali da budu prognani iz ove nauke. Ovakvi razvojni trendovi u psihologiji doveli su do još jedne tobožnje revolucije koja se naziva kognitivna psihologija ili kognitivistički pristup (Leahay, 1992b). Kao i strukturalizam i funkcionalizam, bihejviorizam je tako postao, makar samo u ovom metodološkom smislu, sastavnica onoga što se može smatrati savremenom psihologijom.

Očigledno je da priča o Džonu B. Votsonu, malom Albertu i bihejviorizmu sažima sve ranije istaknute, pa i neke potencijalno značajne, dodatne teme istorije i istoriografije psihologije. Ličnost ovog čoveka i sa njim tesno povezani bihejviorizam odražavaju priželjkivanu revoluciju u psihologiji koja se u približno isto vreme odigravala u drugim naukama. No, ta želja bila je malo zastupljena u publici koja je slušala predavanje koje je Votson održao 1913. godine po pozivu Katela, a u kojoj je među ostalima bio prisutan i Tičener (Samelson, 1981). Ali mlađi aspiranti u američkoj psihologiji reagovali su bitno drugačije u odnosu na tada glavnu postavku američke psihologije, što je najbolje izrazila jedna od njih: „(Bihejviorizam)... je uzdrmao osnove tradicionalne evropske vrste psihologije i mi smo to zdušno prihvatili... To je ukazalo na put dalje od foteljaške psihologije prema akciji i obnovi i zbog toga je slavljen kao *panacea*“ (Jones, 1974, str. 582; kurziv u originalu – *prim. aut.*).

Međutim, to je bila samo priželjkivana, ali nikad dostignuta revolucija. Moglo bi se primetiti, bar na osnovu letimičnog pregleda razvoja psihologije tokom 20. veka, kako je ovakva reakcija na tadašnju

bihejviorističku novotariju postala i svojevrsna konstanta u ovoj nau-
ci. Naime, na osnovu šturog pregleda, stiče se utisak kako je moderna
psihologija od tada ostala zaprečena u razvoju pretačući staro vino u
nove boce. Taj razvojni zastoj ogleda se u gotovo nebrojivim teorijama,
modelima i hipotezama koje, kao maćeha svoju nerođenu decu, lažno
pothranjuju potrebu psihologa za novotarijama, potrebu koja još od
takozvane bihejviorističke revolucije ostaje nezadovoljena. No, da li je
ovaj utisak iole zasnovan zahteva dodatnu, detaljniju i obimniju studiju
ove eventualno nove teme istoriografije i istorije psihologije.

Iako se bihejviorizam predstavlja kao svojevrsna, čak i prekretna
kritika tada dominantnih psiholoških teorija i pravaca, on je ipak
rezultat manje ili više postupnih dešavanja unutar različitih konteksta
– od ličnog razvoja i osobina, preko mentorskih uticaja i aktuelnih de-
šavanja u američkoj akademiji i psihologiji, pa sve do opštih društvenih
i kulturnih tokova američke zajednice. Džon B. Votson se zatekao u ko-
vitlacu sve te dinamike koja je podstakla i istakla njegove osobine i inte-
resovanja, a zatim (zahvatila) i njega samog kao zagovornika novonasta-
jućeg teorijskog pravca ili škole u psihologiji. Dakle, sam bihejviorizam,
baš kao i Votson, odražavaju duh vremena narastajućeg kapitalističkog
društva SAD. Takođe, iako se bihejviorizam povezuje pre svega sa Vot-
sonom, historiografski podaci ukazuju na to da je taj pravac u psihologiji
nastao zahvaljujući i nekim drugim značajnim priložnicima, kako pre
njegovog akademskog uspona, tako i zbog shvatanja njegovih savreme-
nika. Konačno, ličnost Džona B. Votsona, bihejviorizam i poneki deta-
lji u svemu tome, a posebno slučaj sa malim Albertom, poslužili su
mnogim, ovde citiranim istorijama psihologije da ovu nauku predstave
u daleko boljem svetlu nego što ona to stvarno zaslužuje.

Možda je to najbolje, još u jeku dominacije neobihejviorizma,
izrazio Henri Mari (1940, str. 175): „Naša civilizacija je plitka, baš ko-
liko i koža, a najlepša koža je ta koja ima prođu. Ovo je suština trke za
dobrima, komforom i društvenim priznanjima. To je ideologija velikog
biznisa sada već uveliko uspostavljena i na našim univerzitetima; ma-
sovna produkcija, napredovanje mediokratije. Točkovi su se pokrenuli
i psihologija je zahvaćena: zauzima mesto na pokretnoj traci. Brže to!
Nema ovde mesta za mozganje! Uposli računaljku i ispostavi rezultate!
Kome ova rabota nije poznata? I sve njene stravične posledice? Površ-

nost je veliki greh američke personologije (Mari je psihologiju ličnosti nazivao personologijom, ali iz ovog citata jasno je da je imao na umu čitavu psihologiju – *prim. aut.*). Ona odgovara tempu svog vremena; ona pristaje industriji i trgovini; ona odgovara našoj zainteresovanosti za očiglednost; ona odgovara našem dečaćkom optimizmu. Ona takođe odgovara američkoj dobrodušnosti, američkoj rotarijanskoj solidarnosti, njenoj spremnosti na dogovor, jer lakše je sporazumeti se oko površnih nego oko dubokih stvari. A možda tu i nema nekih dubina. Ko to može znati? *Nema tu dubina.* Budući da je istina ugodna fikcija i *upravo ova fikcija je najugodnija – eto, to je istina.* Nije bez značaja da je pronalazač bihejviorizma svoju sudbinu pronašao u reklamnoj industriji“ (kurzivi u originalu – *prim. aut.*). Ako se ovo uzme zdravo za gotovo, onda nema dileme o zasnovanosti ovde formulisanih dodatnih topika istorije i istoriografije moderne psihologije.

6. Literatura

- Advertising Age (29 Mar., 1999). Džon B. Votson (Persons of the century). (<http://adage.com/article/special-report-the-advertising-century/Džon-b-Votson/140217/>)
- Anin, E. L., Boring, E.G., & Votson, R.I. (1968). Important psychologists, 1600–1967. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 4, 303–315.
- Baars, B. J. (1986). *The cognitive revolution in psychology*. New York: Guilford Press.
- Beck, H. P., Levinson, S., & Irons, G. (2009). Finding Little Albert: A journey to Džon Votson's infant laboratory. *American Psychologist*, 64(7), 605–614.
- Beck, H. P., Levinson, S., & Irons, G. (2010) The evidence supports Douglas Merritte as Little Albert. *American Psychologist*, 65(7), 301–303.
- Benjamin, L. T., Jr. (2006). *A history of psychology in letters*. Malden, MA: Blackwell.
- Benjamin, L. T., Jr. (2007). *A brief history of modern psychology*. Malden, MA: Blackwell.
- Benjamin, L. T., Jr. (2009). *A history of psychology: Original sources and contemporary research*. Malden, MA: Blackwell.
- Benjamin, L. T., Jr., Whitaker, J.L., Ramsey, R.M., & Zeve, D.R. (2007). Džon B. Votson's alleged sex research: An appraisal of the evidence. *American Psychologist*, 62(2), 131–139.
- Bergmann, G. (1956). The contribution of Džon B. Votson. *Psychological Review*, 63, 265–276.

- Brewer, C. L. (2014). Perspectives on Džon B. Votson. In G.A. Kimble, M. Wertheimer & C. White (Eds.). *Portraits of pioneers in psychology, Vol. 1* (str. 171–186). New York, NY: Psychology Press.
- Buckley, K. W. (1989). *Mechanical man: Džon Broadus Votson and beginnings of behaviorism*. New York, NY: Guilford Press.
- Carpintero, H. (2004). Votson's *Behaviorism*: A Comparison of the Two Editions (1925 and 1930). *History of Psychology, 7*(2), 183–202.
- Digdon, N., Powell, R. A., & Smithson, C. (2014). Votson's alleged Little Albert scandal: Historical breakthrough or new Votson myth? *Revista de Historia de la Psicología, 35*(1), 47–60.
- Digdon, N., Powell, R.A., & Harris, B. (2014). Little Albert's alleged neurological impairment: Votson, Rejner, and historical revision. *History of Psychology, 17*(4), 312–324.
- Duke, C., Fried, S., Pliley, W., & Walker, D. (1989). Contributions to the history of psychology: LIX. Rozali Rejner Votson: The mother of a behaviorist's sons. *Psychological Reports, 65*, 163–169.
- Fridlund, A. J., Beck, H. P., Goldie, W. D., & Irons, G. (2012). Little Albert: A Neurologically Impaired Child. *History of Psychology, 15*(4), 1–34.
- Goodwin, C. J. (2015). *A history of modern psychology*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Griggs, R. A. (2014). The continuing saga of Little Albert in introductory psychology textbooks. *Teaching of Psychology, 41*(4), 309–317.
- Griggs, R. A. (2015). Psychology's lost boy: Will the real Little Albert please stand up? *Teaching of Psychology, 42*(1), 14–18.
- Haggbloom, S.J. , Warnick, E., Warnick, J. E., Jones, V. K., Yarbrough, G. L., Russell, T. M., Borecky, C. M., McGahhey, R., Powell, J. L. III, Beavers, J., & Monte, E. (2002). The 100 most eminent psychologists of the 20th century. *Review of General Psychology, 6*(2), 139–152.
- Hannush, M. J. (1987). Džon B. Votson remembered: An interview with James B. Votson. *Journal of the History of the Behavioral Sciences, 23*, 137–152.
- Harris, B. (1979). Whatever happened to Little Albert? *American Psychologist, 34*(2), 151–160.
- Harris, B. (1980). Ceremonial versus critical history of psychology. *American Psychologist, 34*(3), 151–160.
- Harris, B. (2011). Letting go of Little Albert: Disciplinary memory, history, and the uses of myth. *Journal of the History of the Behavioral Sciences, 47*(1), 1–17.
- Hergenhahn, B. R. (2000). *An introduction to the history of psychology*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Hergenhahn, B. R., & Henley, T.B. (2014). *An introduction to the history of psychology*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Hilgard, E. R., Leary, D. E., & McGuire, G. R. (1991). The history of psychology: A survey and critical assessment. *Annual Review of Psychology, 42*, 79–107.
- James, W. (1980). *The principles of psychology*. New York: Henry Holt and Company (izdanje iz 1918. godine).

- Jones, M. C. (1924). A laboratory study of fear: The case of Peter. *Pedagogical Seminary*, 31, 308–315.
- Jones, M. C. (1974). Albert, Peter, and Džon B. Votson. *American Psychologist*, 29, 581–583.
- King, D. B., Woody, W. D., & Viney, W. (2013). *A history of psychology: Ideas and context*. Boston, MA: Pearson.
- Kuhn, T. (1996). *The structure of scientific revolutions*. Chicago, ILL: Chicago University Press.
- Lazar, J.W. (2018). Henry Herbert Donaldson's (1857–1938) contribution to an organized approach to the experimental study of the mammalian central nervous system. *Journal of the History of the Neurosciences*, DOI: 10.1080/0964704X.2018.1451159
- Leahay, T. H. (1992a). *A history of psychology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Leahay, T. H. (1992b). The mythical revolutions of American psychology. *American Psychologist*, 47(2), 308–318.
- Leys, R. (1984). Meyer, Votson, and the dangers of behaviorism. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 20, 128–149.
- Malone, J. C. (2017). Džon B. Votson. In J. Vonk & T. K. Shackelford (Eds.). *Encyclopedia of animal cognition and behaviour*. Springer, Cham (<https://doi.org/10.1007/978-3-319-47829-6>).
- Malone, J. C., & Garcia-Penagos, A. (2014). When a clear strong voice was needed: A retrospective review of Votson's (1924/1930) *Behaviorism*. *Journal of the Experimental Analysis of Behavior*, 102, 267–287.
- Mills, J. A. (1998). *Control: A history of behavioral psychology*. New York and London: New York University Press.
- Moore, J. (1999). The basic principles of behaviorism. In B. A. Thyer (Ed.). *The philosophical legacy of behaviorism* (str. 41–68). Mesto, GB: Kluwer.
- Moore, J. (2011a). Behaviorism. *The Psychological Record*, 61, 449–464.
- Moore, J. (2011b). Methodological behaviorism as a radical behaviourist views it. *Behavior and Philosophy*, 39/40, 145–202.
- Morawski, J. G. (1982). Assessing psychology's moral heritage through our neglected utopias. *American Psychologist*, 37(10), 1082–1095.
- Murray, H. (1940). What should psychologists do about psychoanalysis? *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 35, 150–175.
- Ollendick, T. H., & Muris, P. (2015). The scientific legacy of Little Hans and Little Albert: Future directions for research on specific phobias in youth. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 44(4), 689–706.
- Powell, R. A., Digdon, N., Harris, B. & Smithson, C. (2014). Correcting the record on Votson, Rejner, and Little Albert. *American Psychologist*, 69(6), 600–611.
- Radonjić, S. (1968). *Uvod u psihologiju: struktura psihologije kao nauke*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- Rilling, M. (2000). Džon Votson's paradoxical struggle to explain Freud. *American Psychologist*, 55(3), 301–312.
- Samelson, F. (1981). Struggle for scientific authority: The reception of Votson's behaviorism, 1913-1920. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 17, 399–425.
- Schultz, D. P., & Schultz, S. E. (2008). *A history of modern psychology*. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- Sokal, M. M. (2010). Scientific biography, cognitive deficits, and laboratory practice: James McKeen Katel and early American experimental psychology, 1880–1904. *Isis*, 101, 531–554.
- Todd, J. T. (1994). What psychology has to say about Džon B. Votson: Classical behaviorism in psychology textbooks, 1920-1989. In J. T. Todd & E. K. Morris (Eds.). *Contributions in psychology, No. 24. Modern perspectives on Džon B. Votson and classical behaviorism* (str. 75–107). Westport, CT, US: Greenwood Press/Greenwood Publishing Group.
- Todd, J. T., & Morris, E. K. (1983). Misconception and miseducation: Presentations of radical behaviorism in psychology textbooks. *The Behavior Analyst*, 6(2), 153–160.
- Todd, J. T., & Morris, E. K. (1986). The early research of Džon B. Votson: Before the behavioral revolution. *The Behavior Analyst*, 9(1), 71–88.
- Todd, J. T., & Morris, E. K. (1992). Case histories in the great power of steady misrepresentation. *American Psychologist*, 47(11), 1441–1453.
- Youngpeter, K. (2008). Controversial psychological research methods and their influence on the development of formal ethical guidelines. *Student Journal of Psychological Science*, 1(1), 4–12.
- Vasić, A. (2011). Harry L. Hollingworth (1880–1956) ili psiholog kao prime-njeni naučnik. *Civitas*, 1(1), 51–68.
- Vasić, A. (2014). Charles E. Spearman (1863–1945) i faktorska analiza 110 godina posle. *Civitas*, 4(7), 51–68.
- Vasić, A. (2019). *Psihologija individualnih razlika*. (Skripta). Novi Sad: Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić.
- Votson, J. B. (1903). *Animal education*. Chicago, ILL: University of Chicago.
- Votson, J. B. (1913). Psychology from a standpoint of a behaviorist. *Psychological Review*, 20, 158–177.
- Votson, J. B. (1919). *Psychology from a standpoint of a behaviorist*. Philadelphia and London: J. B. Lippincott.
- Votson, J. B. (1924a). *Psychology from a standpoint of a behaviorist*. Philadelphia and London: J.B. Lippincott.
- Votson, J. B. (1924b). *Behaviorism*. New York, NY: People's Institute.
- Votson, J. B. (1930). *Behaviorism*. Chicago, ILL: Chicago University Press.
- Votson, J. B. (1928). *Psychological care of infant and child*. New York, NY: Norton.

- Votson, J. B. (1936). Džon Broadus Votson. In C. Murchinson (Ed.). *A history of psychology in biography, Vol. 3* (str. 271–281). Worcester, MA: Clark Univerity Press.
- Votson, J. B., & Rejner, R. (1920). Conditioned emotional reactions. *Journal of the Experimental Psychology*, 3(1), 1–14.

DŽON B. VOTSON (1878–1958) I SLUČAJ MALOG ALBERTA

SAŽETAK: Godine 2020. navršava se čitav vek od objavljivanja izveštaja o studiji slučaja afektivnog uslovljavanja koja je poznata i kao slučaj malog Alberta (Votson & Rejner, 1920). Ova studija je od velikog značaja za dalji razvoj bihejviorizma i čitave moderne psihologije i zbog toga je postala neizostavni deo sadržaja mnogih udžbenika iz predmeta kao što su uvod u psihologiju, razvojna psihologija, psihologija učenja i istorija psihologije. Ova studija je na više načina povezana i sa nekoliko prekretnih događaja koji su značajno uticali na lični i profesionalni razvoj Džona Broadusa Votsona (1878–1958) koji se smatra najznačajnijim zagovornikom autentičnog američkog psihološkog pravca koji se zove bihejviorizam. Podsećanje na ove značajne i prekretno momente, kako u Votsonovom ličnom životu tako i u ranom razvoju moderne psihologije, izvedeno je sledeći neke osnovne teme u istoriji i istoriografiji psihologije. Opisani su procesi koji su činili tadašnji sociokulturni kontekst američkog društva, glavni trendovi u razvoju moderne psihologije s kraja 19. i početka 20. veka, sačinjena je biografska skica J. B. Votsona i prikazane osnovne postavke izvornog bihejviorizma onako kako su formulisane i razrađene u Votsonovim ključnim tekstovima. Potom je detaljnije opisana studija slučaja sa afektivnim uslovljavanjem i potraga za identitetom i sudbinom malog Alberta kao jedinog subjekta u tom eksperimentu sa uzorkom veličine $N = 1$. Na kraju, sagledane su sudbine J. B. Votsona i članova njegove porodice, a učinjen je i pokušaj da se popiše šta je od izvornog bihejviorizma ostalo u amanet modernoj naučnoj psihologiji.

KLJUČNE REČI: Bihejviorizam, afektivno uslovljavanje, Džon Broadus Votson, mali Albert.